

ních rozdílů mezi dělnickou třídou a rolnictvem, sblížení kulturní úrovně města a vesnice, všech typů osídlení. Rovněž se pokouší postihnout typologické rozdíly městského prostředí — „takové rozdíly mohou být charakterizovány zvláště diferenciací v mnohostrannosti a v možnosti volit sféry činnosti a styků“. Jestliže autonomie znamená omezenost různorodosti a volby sfér činnosti, pak integrace městského prostředí je cestou k rozšíření svobody volby. Integrované město budoucnosti předpokládá integraci duchovní kultury, rozdělování a spotřeby duchovních hodnot.

Hlavním tématem stati A. D. Chlopina je problém adaptace obyvatelstva migrujícího z venkova do měst. Stať je pro nás zajímavá i z hlediska zkoumání problematiky životního způsobu. Autorova interpretace životního způsobu vychází z předpokladu, že obě formy způsobu života (rozuměj venkovská a městská) můžeme interpretovat pomocí určitých typů sociálních spojení (organizací, sociálních skupin apod.) a současně typ kultury považovat za souhrn všech způsobů činnosti a způsobů předávání informací. Chlopina vychází z tradičního marxistického pojetí venkovského způsobu života (tzn. nerozčlenění sfér společenské činnosti, „omezenost“ a „jednotvárnost“ rutinních způsobů činnosti, místní se-mknutost a stálost sociálních spojení). Pro městský způsob života jsou základní dvě charakteristiky — diferenciaci sfér společenské životní praxe (časová, prostorová i funkcionální) a její mnohostrannost, která poskytuje jedinci nebo sociální skupině širokou paletu výběru. Diferenciace sociální činnosti předpokládá její interpretaci, a také koncentraci a intenzifikaci styků, které mění její charakter.

Porovnání charakteristik venkovského a městského způsobu života ukazuje, že v procesu přechodu od prvního ke druhému musí venkovský migrant ovládnout formy a způsoby hluboce diferencované životní praxe městského prostředí. Musí se stát psychologicky i sociálně mobilní osobností, dochází k resocializaci jeho osobnosti. Místně organizovaný jedinec se stává „empiricko-univerzálním“. Autor zdůrazňuje zejména význam interakce a sociální komunikace v duchovním rozvoji migrujících — jedinců i skupin. „Tyto faktory stimulují změny celkových orientací ve způsobu života. Venkovští migranti nejprve

internalizují atributy městské, tzv. čistě vnější, které jsou zcela nedostatečné pro „splnění“ s koncentrovanou životní praxí městského prostředí.“ To je obecné schéma adaptace. Reálný proces adaptace jako jednoho z problémů urbanizace závisí pak na existujících konkrétní historické formaci.

Cenný je dále i autorův kritický rozbor některých názorů na problémy migrace venkovského obyvatelstva do měst u buržoazních teoretiků (např. Abramsona, Lipseta, Parka).

Přestože recenzovaná publikace je sborníkem pouze dílčích statí, které pochopitelně nemohou obsáhnout mnohost otázek a problémů zkoumané oblasti, můžeme říci, že poskytuje základní přehled východisek ke studiu sociálních problémů urbanizace a také naznačuje některé zajímavé aspekty v přístupech ke zkoumání sociální struktury a životního způsobu v podmínkách vědeckotechnické revoluce.

Jaroslav Hudeček

V. G. Afanasjev: Naučnoje upravljenje obščestvom. Opyt sistémnoho issledovanija (Vědecké řízení společnosti. Zkušenosti systémového přístupu)

Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1973, 390 s. Vydání druhé, doplněné.

Problémy současné vědecké i praktické činnosti si ve vzrůstající míře vynucují nahradit jednotlivá, parciální řešení *komplexním, systémovým* přístupem. Systémový přístup proniká stále významněji do celé řady vědních disciplín a oborů práce.¹ Jeho úloha může být při řízení *společnosti* o to důležitější, oč je sociální realita složitější, oč jsou nástroje jejího ovládnutí jemnější a cíle, jichž má být dosaženo, komplexnější. Proto se systémové pojetí v poslední době čím dál více prosazuje při řízení socialistické společnosti.²

Pro četné zájemce o sociologickou aplikaci systémového přístupu při řízení společnosti je významným příspěvkem nové vydání knihy V. G. Afanasjeva *Vědecké řízení společnosti*.³ Základní struktura Afanasjevovy práce je vyjádřena osmi kapitolami. Úvodní část první kapitoly *Dynamické celostní systémy. Pojetí řízení* podává autorovo vymezení celostního systému, který chápe jako „souhrn prvků, jejichž vzájemné působení vytváří nové (integrující, systémové) kvality, které nepříslu-

¹ Srov. například rozsah a obsahovou šíři témat příspěvků přednesených na nedávné třetí konferenci o systémovém inženýrství s mezinárodní účastí SI 74, pořádanou v Mariánských Lázních ve dnech 22. až 24. dubna 1974.

² Systémové pojetí socioekonomického řízení je například patrné v práci autorů Kutta F. — Soukup M. a kolektiv: *Řízení v období vědeckotechnické revoluce*. Praha, Svoboda 1973, kde na s. 55 je socialistická společnost charakterizována takto: „Socialistická společnost lze nejobecněji chápat jako ideální model sebeorganizujícího se *společenského systému*, jehož podstatným strukturálním rysem je likvidace

soukromého vlastnictví výrobních prostředků.“ (Podtrženo M. F.)

³ První vydání knihy Afanasjev, V. G.: *Naučnoje upravljenje obščestvom. Opyt sistémnoho issledovanija*. Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1968. V obou uvedených případech se jedná o autorovu samostatnou práci, odlišnou od stejné se nazývající řady sborníků *Naučnoje upravljenje obščestvom*, které každoročně vycházejí od roku 1967 v nakladatelství Mysl v Moskvě, nad nimiž má V. G. Afanasjev redakční dohled a do nichž také přispívá. Viz recenzi M. Foreta *Naučnoje upravljenje obščestvom*. Sociologický časopis roč. 9/1973, č. 4, s. 436—438.

šejí částem" (s. 8).⁴ Právě přítomnost *integrací, systémových vlastností*, které přesahují souhrn vlastností jednotlivých prvků, pokládá Afanasjev za jednu z nejdůležitějších charakteristik celostních systémů. Druhou nejdůležitější charakteristikou je *složení, souhrn částí* v celek; třetí charakteristikou je *vnitřní organizace systému*, „představující zvláštní způsob vzájemného spojení jej tvořících prvků" (s. 10). Čtvrtou důležitou vlastností celostního systému je *vzájemný vztah s prostředím*.

Otázce dialektiky systémů, která se projevuje nejen ve vztazích celku a částí, ale také ve vzájemných vztazích částí systému, je věnován druhý díl úvodní kapitoly. Části a celek jsou v jednotě, ve vzájemném působení, přičemž autor zdůrazňuje, že „základem této jednoty, tohoto vzájemného působení je celek" (s. 15). Ovšem i při „podřizenosti celku, kterým jsou vymezeny, mají části *poměrnou samostatnost*" (s. 16).

K správnému pochopení dalšího výkladu je účelné si uvést Afanasjevovo vymezení samořídících, samoregulujících systémů, „což jsou ty systémy, kterým jsou vlastní *procesy řízení*". Všechny ostatní systémy jsou nesamořídící" (s. 23). Hned v úvodu druhé kapitoly totiž autor upozorňuje, že společenskoeconomické formaci jsou procesy řízení imanentní. Vědu o společnosti jako celostním, samořídícím systému vytvořili Karel Marx a Bedřich Engels – „*marxistická sociologie je systémová, celostní pohled na společnost*" (s. 42). Někdy se objevují názory, že ve společenském životě jsou pro řízení vhodné pouze některé oblasti (např. pracovní aktivity, kriminalita, zdravotní péče apod.), zatímco jiné sféry společenského života (volnočasové aktivity, spotřeba, sociální participace atd.) by měly být ponechány na libovůli jedinců. Takové pojetí svobody není v leninském pojetí života společnosti možné. Proto Afanasjev zdůrazňuje, že procesům řízení ve společnosti podléhají nejen pracovní činnosti lidí, ale také jejich „sociální chování". Krátce řečeno „řízení je vlastní každé společnosti, všem stránkám společenského života" (s. 44).

V závěru druhé kapitoly Afanasjev rozvádí Marxovo rozlišení dvou typů řízení společenských systémů – *nahodilého a vědomého* – a rozebírá jejich vzájemné působení v konkrétních historických podmínkách.

Samotné praxi řízení konkrétní kapitalistické společnosti je věnována třetí kapitola *Řízení v kapitalistické společnosti*. V úvodní analýze historického vývoje kapitalistické společnosti, při které autor vychází z prací K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina, je zdůrazněna *trídní podstata řízení v kapitalismu*. Podle vzoru hluboké Leninovy analýzy tay-

lorismu provádí Afanasjev kritiku fordismu a fayolismu jako vedoucích směrů řízení kapitalismu v první třetině tohoto století. Autorem předností v této části zůstává, že ve své kritice teorii a praxe řízení v kapitalismu sleduje historický vývoj až do současnosti. Přitom Afanasjev neustále zdůrazňuje šíři praktického řízení v kapitalistické společnosti, zasahující dnes nejen do hospodářské činnosti, ale i do společenského a politického života jednotlivců. Na jednom místě přímo píše: „Teoretici současného kapitalistického světa dobře chápou, že dosáhnout cílů v řízení ekonomiky je možné jen tehdy, když řešení ekonomických otázek bude zabezpečeno sociálně politickými opatřeními, když se budou odpovídajícím způsobem regulovat sociální vztahy, chování jednotlivců a sociálních skupin, jejich činy a jednání, jejich duchovní život" (s. 88).

Druhý příklad konkrétního řízení společensko-ekonomické formace, tentokrát však socialistické, podává Afanasjev ve čtvrté kapitole *Socialismus – vědecky řízená společnost*. Pro vznik socialistické společnosti – vědecky řízeného dynamického a samořídícího systému – je nezbytným předpokladem dovršení socialistické revoluce. Vědecké řízení socialistické společnosti vymezuje autor jako „systematicky prováděné, uvědomělé, k cíli směřující působení lidí na společenský systém vcelku nebo na jeho jednotlivé části na základě poznání a využití systému vlastních zákonitostí a tendencí v zájmu zabezpečení jeho optimálního fungování, rozvoje a dosažení vytčeného cíle" (s. 111). Dále autor zdůrazňuje nezbytnost soustavného poznávání zákonitostí a tendencí vývoje společnosti. Čím je socialistická společnost rozvinutější, tím větší význam má pro její řízení množství a kvalita využitelných objektivních zákonitostí a poznatků.

Otázce řízení Sovětského svazu na cestě ke komunismu věnoval podle Afanasjeva dostatek místa XXIV. sjezd KSSS. Zvlášť významná je skutečnost, že „otázky řízení ekonomiky se na sjezdu projednávaly a řešily v jednotě s otázkami řízení a rozvoje sociálních vztahů, duchovního života sovětské společnosti" (s. 156).

Pátá kapitola pojednává o *Subjektu (systému) řízení socialistické společnosti*. „Subjektem řízení socialistické společnosti," píše Afanasjev, „je složitý systém státních a nestátních organizací" (s. 160). Dále pak věnuje patřičnou pozornost otázce vedoucí úlohy strany při řízení socialistické společnosti.

Úvodem k šesté kapitole *Obsah (základní funkce) řízení* podává autor výklad řízení jako cyklického procesu dosahování vytčených cílů. Hierarchické struktury cílů odpovídá v řízení společnosti uspořádaná struktura

⁴ Pro zajímavost porovnejme Afanasjevovu charakteristiku systémů s pojetím Ludwiga von Bertalanffyho, „otec" teorie systémů, jak je podáno v práci *Člověk, robot a myšlení*, Praha, Svoboda 1972, s. 98: „Systém je definován jako komplex

složek v interakci či podobně. Systémová teorie se snaží rozvinout ty principy, které platí pro systémy obecně, nezávisle na jejich povaze, jejich složkách a vztazích či „silách" mezi nimi".

ra cyklů — *globální řídicí cyklus* v sobě zahrnuje několik podcyklů.

Za jednu z nejdůležitějších forem řízení pokládá Afanasjev plány ekonomického a sociálního rozvoje socialistické společnosti. Zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje společnosti se často chápe v čistě ekonomickém významu jako zákon rozvoje ekonomiky; současně se plánování chápe pouze jako plánování ekonomické. Přitom objektivní proces rozvoje socialistické společnosti a bohaté zkušenosti s plánováním v Sovětském svazu a ostatních socialistických zemích ukazují, že podstata socialismu dává možnost vědomě plánovat i rozvoj mimoekonomických stránek společenského života — sociálních a duchovních vztahů. Afanasjev se však domnívá, že čistě ekonomické plánování neexistuje a ani existovat nemůže, a to především z těchto důvodů:

1. *Ekonomika, ekonomické vztahy jsou základem všech ostatních společenských vztahů*, a proto také ekonomický rozvoj má za socialismu sociální charakter.

2. Národohospodářské plány kromě vlastních technicko-ekonomických ukazatelů vždy obsahují také ukazatele charakterizující *mimoekonomické sféry* společenského života — vědu, kulturu, vzdělání, zdravotnickou službu, sociální zabezpečení atd.

3. Plánování ekonomiky nutně předpokládá zahrnout *sociální důsledky ekonomických změn*.

Podle Afanasjeva právě pětiletý plán rozvoje národního hospodářství Sovětského svazu na léta 1971–1975 je dokladem nejen ekonomického, ale také sociálního plánování a řízení. S ohledem na význam, jaký má pro život a rozvoj socialistické společnosti *pracovní kolektiv*, začaly se po XXIII. sjezdu KSSS vypracovávat v SSSR plány sociálního rozvoje pracovních kolektivů.

V dalším výkladu si autor blíže všímá *organizace a regulace* jako dalších stadií řídicího cyklu. V pasáži o organizaci neopomíjí zdůraznit tradiční významné postavení vědecké organizace práce při budování socialismu v Sovětském svazu a její aktuální úkoly v současnosti, jak vyplývají ze závěrů a jednání XXIV. sjezdu KSSS.

Posledními stadii řídicího procesu jsou *evidence a kontrola*. „Evidence obsahuje získání, zpracování, analýzu a systematizaci informací, které jsou obvykle vyjádřeny v kvantitativní formě, v kvantitativních ukazatelích o plněních úkolech, o zdrojích, o výsledcích plnění řídicích rozhodnutí atd.“ (s. 238). Naproti tomu *kontrolou* rozumí Afanasjev „systém pozorování a revize, souladu mezi procesem fungování objektu a přijatými řídicími rozhodnutími — zákony, plány, normami, standardy, pravidly, příkazy apod.“ (s. 240).

Závěr šesté kapitoly věnoval autor důležité otázce — významu sociálních informací při řízení společnosti. Afanasjevovo vymezení sociálních informací je dosti široké — zahrnu-

je do nich všechny informace používané při řízení společnosti.

Rozsáhlá, pětáosmdesátistránková sedmá kapitola *Obecné principy vědeckého řízení* obsáhle probírá základní, již V. I. Leninem rozpracované principy řízení socialistické společnosti. Obecnými principy vědeckého řízení této společnosti Afanasjev rozumí „základní pravidla činnosti orgánů, lidí povolaných k řízení ekonomických a sociálních procesů“ (s. 252). K základním principům řízení socialistické společnosti patří:

1. princip demokratického centralismu,
2. princip objektivnosti,
3. princip konkrétnosti,
4. princip optimálnosti, efektivnosti,
5. princip hlavního článku,
6. princip stimulovalání pracovní a společenské aktivity lidí,
7. princip teritoriálně odvětvový,
8. spojení společenských a státních principů.

Úvodem osmé kapitoly *Současné vědecké a technické prostředky řízení* věnuje Afanasjev pozornost využití matematiky při řízení společnosti. Zvláště cenný je autorův marxistický rozbor možností a omezení aplikace matematických postupů ve společenských vědách, snažící se o objektivní posouzení jejich předností a nedostatků. Další část kapitoly obsahuje exkurs do oblasti samočinných počítačů a využití současné výpočetní techniky při řízení společnosti. Závěrem kapitoly Afanasjev popisuje aktuální problémy modelování a automatizace řízení. V této kapitole zcela pochopitelně přejímá teoretická pojetí jiných autorů. Obsahově se pohybuje v jednom z nejdynamičtějších se dnes rozvíjejících vědních oborů. Proto význam této kapitoly je dán spíše autorem naznačenými možnostmi využití výsledků těchto disciplín při řízení socialistické společnosti než úrovní sdělených konkrétních faktů a údajů.

Závěrečná část knihy *Teoretické problémy vědeckého řízení společnosti* tvoří poměrně stručný přehled osmi skupin problémů řízení společnosti, jejichž rozpracování je podle autora nanejvýš aktuální:

1. skupina — využití odkazu klasiků marxismu-leninismu o vědeckém řízení společnosti v podmínkách výstavby komunismu;
2. skupina — studium minulých i současných praktických zkušeností s řízením ekonomických a sociálních procesů;
3. skupina — studium socialistické společnosti vcelku a jejich jednotlivých částí jako objektů řízení;
4. skupina — sledování vzájemného působení objektivních podmínek a subjektivních faktorů v rozvoji společnosti;
5. skupina — analýza obsahu (funkce) vědeckého řízení socialistické společnosti;
6. skupina — výzkum subjektu řízení společnosti;
7. skupina — studium možností využití sou-

časných vědeckotechnických prostředků při řízení společnosti; 8. skupina — studium vzájemného působení socialistické společnosti a přírodního prostředí.

Afanasjeva práce jako celek je významným teoretickým příspěvkem k řešení otázek vědeckého řízení socialistické společnosti. Zvláště cenná je tím, že vycházející důsledně z marxisticko-leninské teorie společensko-ekonomické formace dokázala zdůraznit systémový přístup, který je bezpochyby v tomto učení implicitně obsažen. Další předností práce je skutečnost, že přes nezbytnou teoretickou obecnost svého výkladu dokázal autor v mnoha případech reagovat na aktuální problémy praktického vědeckého řízení socialistické společnosti v Sovětském svazu. Je proto jen třeba, aby práce V. G. Afanasjeva neunikla pozornosti ani praktiků z oblasti řízení společenských jevů, ani sociologů zajímajících se o otázky řízení.

Miroslav Foret

Metodičeskije rekomendacii po kompleksnomu planirovaniju socialno-ekonomičeskogo razvitiija gorodskogo administrativnogo rajona (red. V. V. Blinov, A. G. Paškov, B. R. Rjašenko, A. G. Čirjaev) (Metodické návody pro komplexní plánování sociálně ekonomického rozvoje městského správního obvodu)

Leningrad, Leningradskij gosudarstvennyj universitet 1971, 186 s.

Již před několika lety měla naše odborná veřejnost možnost se seznámit se sovětskými publikacemi o plánování sociálního rozvoje kolektivů průmyslových podniků. V současné době se souběžně s těmito pracemi začíná věnovat pozornost plánování sociálního rozvoje v měřítkách širších než jsou pracovní kolektivy, a to zejména v rámci územních celků¹. Právě v této souvislosti jsou zajímavé *Metodičeskije rekomendacii po kompleksnomu planirovaniju socialno-ekonomičeskogo razvitiija gorodskogo administrativnogo rajona*, které byly vypracovány pod redakcí V. V. Blinova, A. G. Paškova, B. R. Rjašenka, A. G. Čirjaeva v Ústavu komplexních sociálních výzkumů při Leningradské státní univerzitě. Jde o další příspěvek k rychle rostoucí sérii publikací, které se v SSSR v posledních letech zabývají rozvíjející se oblastí sociálního řízení a plánování na všech úrovních.

Autoři práce formulují hlavní cíl plánování sociálního rozvoje městského správního obvodu takto: regulovat sociální procesy v měřítku obvodu tak, aby bylo možné stále více uspokojovat materiální a duchovní potřeby

pracujících a napomáhat k vyrovnávání sociální heterogenity pracujících a obyvatelstva obvodu vůbec. K dosahování tohoto základního cíle má sloužit plán sociálního rozvoje městského správního obvodu členěný takto:

- I. Obecná charakteristika správního obvodu;
- II. Průmyslový a vědeckotechnický rozvoj obvodu;
- III. změny v obsahu a charakteru práce, změny profesionální a kvalifikační struktury a kulturně technické úrovně pracujících;
- IV. Zvyšování životní úrovně obyvatelstva;
- V. Rozvoj společensko-politické aktivity pracujících a komunistická výchova osobnosti.

Tomuto schématu odpovídá i rozdělení recenzované práce.

První kapitola se zabývá hlavními úkoly sociálního plánování v městském správním obvodu. Vedle hlavního cíle plánování sociálního rozvoje územního celku a plánu jeho uskutečňování se v ní formulují také jednotlivé konkrétnější úkoly (rozebírané pak podrobněji v následujících kapitolách). Rozebírá se zde pravomoc městských sovětů při řešení sociálních úkolů a konstatuje se, že městský sovět je nyní v otázkách řízení sociálního rozvoje městského obvodu skutečně klíčovým místem; na území své působnosti rozhoduje všechny otázky obvodního významu, v rámci své kompetence koordinuje a kontroluje také všechny podniky a organizace nezávislé na jejich odvětvové podřízenosti. Přísluší mu tedy i posláním koordinovat plány sociálního rozvoje podniků, orientovat je na plnění úkolů společných pro celý obvod a vypracovávat komplexní plán sociálně ekonomického rozvoje obvodu. Tento plán samozřejmě respektuje plány sociálního rozvoje podniků, neredukuje se však na jejich pouhý souhrn, ale představuje novou kvalitu. Autoři říkají, že... „sféra sociálního rozvoje správního obvodu (města) je podstatně širší než okruh otázek sledovaných v plánech sociálního rozvoje výrobních kolektivů“². Tato skutečnost umožňuje městskému sovětu vytvářet takovou variantu plánu sociálního rozvoje obvodu, která bere v úvahu specifické podmínky a sociální problémy, jež je v daném obvodu v určitém období třeba řešit.

V kapitole druhé se autoři zabývají obecnou charakteristikou městského správního obvodu. Vedle popisu daného územního celku je zde kladen důraz na pečlivou a informačně dobře zajištěnou prognózu jeho vývoje, a to pokud jde o demografické charakteristiky na 20–25 let, pro vědeckotechnický vývoj nej-

¹ Z prací věnovaných této tematice uvádím: *Ekonomičeskije i socialnoje planirovanije v masštabe rajona*. Lenizdat 1973.

Alymov, A. N. — Skogorev, V. A.: *Některé problémy i opyty teritorialnogo socialnogo planiro-*

vanija. Socialnoje upravlenije, planirovanije, prognostirovanije. Kyjev 1970.

Jelmejev, V. J. — Rjašenko, B. R. — Judin, J. P.: *Kompleksnoje planirovanije ekonomičeskogo i socialnogo razvitiija rajona*. Lenizdat 1972.

² Viz s. 5 recenzované práce.